

ІНФОРМАЦІЯ

щодо питань експорту лісоматеріалів необроблених у проєкті Закону України «Про ринок деревини», реєстр. № 4197-д від 10.09.2021 (на запит Комітету з питань екологічної політики та природокористування Верховної Ради України)

В проєкті Закону України «Про ринок деревини» (далі – проєкт ЗУ) питання експорту лісоматеріалів необроблених регулюється статтями 28 та 29. Проте, саме п. 1 ст. 29 проєкту ЗУ визначає умови міжнародного обігу лісоматеріалів необроблених: «Реалізація за межі митної території України лісоматеріалів необроблених в митному режимі експорту суб'єктами господарювання допускається за наявності сертифіката про походження лісоматеріалів та окремих виробів з деревини і за умови заготівлі деревини виключно під час здійснення вибіркового рубок головного користування в лісах штучного походження в межах областей де показник захисної лісистості є не меншим від встановлених нормативів і за умови підтвердження відсутності на ділянці проведення рубок видів, занесених до Червоної книги України».

В зазначеній статті проєкту Закону наведені умови експорту необроблених лісоматеріалів, які є науково необґрунтованими і протирічать відповідним вимогам щодо ведення лісового господарства.

Згідно чинних нормативних документів (Правила рубок головного користування, затверджені наказом Державного комітету лісового господарства України 23.12.2009 № 364) під час застосування вибіркової системи рубок проводяться добровільно-вибіркові рубки. Ці рубки призначаються у різновікових складних за будовою деревостанах або в одновікових для продовження переформування їх у різновікові.

Штучні насадження, частка площі яких в Україні складає близько 50 %, є одновіковими, простими за структурою. В структурі штучних насаджень переважають ліси, в складі яких домінують світлолюбні породи (сосна та дуб). Для таких насаджень найбільш доцільними є суцільнолісосічні та поступові рубки. Добровільно-вибіркові рубки, про які йдеться у ст. 29, в цих насадженнях, як правило, не призначаються. Добровільно-вибіркові рубки переважно повинні здійснюватися в насадженнях з переважанням тіневиносливих порід (бука, ялини, ялиці).

Після проведення головних рубок на ділянках формується нове покоління лісу – штучним або природним шляхом. Тому проведення рубок головного користування ніяким чином не впливає на зниження показника лісистості. Для збільшення рівня лісистості необхідно створювати нові ліси на безлісних землях.

Лісистість у різних природних зонах і адміністративних областях має значні відмінності й не досягає оптимального рівня, за якого ліси найкраще впливають на клімат, ґрунти, водні ресурси, протидіють ерозійним процесам. На сьогодні затвердженими є регіональні Нормативи оптимальної лісистості території України. При цьому, фактичні показники лісистості за всіма областями є меншими за регіональні нормативи оптимальної лісистості території України (табл. 1). Для досягнення оптимального її рівня необхідно

збільшити площу лісів (щонайменше на 2–2,5 млн гектарів), оптимізованих за структурою, розміщенням і цільовим призначенням. Для цього необхідно розробити та запровадити на законодавчому рівні механізм передачі земель для заліснення.

Таблиця 1 – Фактична та оптимальна лісистість території України

Адміністративно-територіальні одиниці	Загальна територія, тис. га	Площа вкритих лісовою рослинністю лісових ділянок, тис. га	Лісистість, %	
			фактична	оптимальна
АР Крим	2694,5	311,5	11,6	19
Вінницька	2649,2	346,5	13,1	15
Волинська	2014,4	624,6	31	36
Дніпропетровська	3192,3	179,2	5,6	8
Донецька	2651,7	184,1	6,9	12
Житомирська	2982,7	1001,6	33,6	36
Закарпатська	1275,3	656,7	51,4	55
Запорізька	2718,3	101	3,7	5
Івано-Франківська	1392,7	571	41	48
Київська	2895,7	655,4	22,6	24
Кіровоградська	2458,8	164,5	6,7	11
Луганська	2668,3	292,4	11	16
Львівська	2183,1	621,2	28,5	30
Миколаївська	2458,5	98,2	4	7
Одеська	3331,3	203,9	6,1	9
Полтавська	2875	247,4	8,6	15
Рівненська	2005,1	729,3	36,4	41
Сумська	2383,2	425	17,8	20
Тернопільська	1382,4	183,2	13,3	20
Харківська	3141,8	378,3	12	15
Херсонська	2846,1	116,3	4,1	8
Хмельницька	2062,9	265,1	12,8	17
Черкаська	2091,6	315,1	15,1	16
Чернівецька	809,6	236,7	29,2	33
Чернігівська	3190,3	665,7	20,9	22
Разом	60354,8	9573,9	15,9	20

Зазначимо також, що види, занесені до Червоної книги України, зустрічаються на ділянках лісів, віднесених до всіх категорій. Червонокнижні види в першу чергу повинні зберігатися на об'єктах природно-заповідного фонду. Тому відповідні положення ст. 29 і 30 проекту Закону можуть призвести до суттєвого скорочення обсягів головних рубок. Це негативно впливатиме на ступінь виконання лісами екологічних функцій, оскільки призведе до накопичення перестиглих та ослаблених насаджень. Обсяги рубок визначаються «розрахунковою лісосікою», яка є науково обґрунтованою. Збільшення або зменшення обсягів рубок порівняно з розміром «розрахункової лісосіки» негативно впливатиме на відновлення та формування лісів, що виконуватимуть важливі багатогранні функції.

Таким чином, виконання в сукупності всіх умов статті 29 в проекті ЗУ практично унеможливило експорт необробленої деревини за всіма регіонами

України. До того ж, якщо зазначений проєкт ЗУ буде схвалено, то втрачає сенс «відтермінування скасування тимчасової заборони вивезення за межі митної території України в митному режимі експорту лісоматеріалів необроблених», що передбачено чинним законодавством (на це звертається увага в листі Комітету ВРУ до профільних наукових установ).

Наведемо коротку характеристику лісового фонду України.

Ліси України відіграють виключно важливу роль у формуванні ландшафтів, збереженні природного середовища та біорізноманіття. Площа вкритих лісовою рослинністю ділянок сягає 9,6 млн гектарів. Завдяки активним зусиллям лісівників фактична лісистість території України за останні 50–60 років збільшилася в 1,6 рази і становить 15,9 % від загальної площі. Ліси ростуть у широкому діапазоні природно-економічних умов, проте сконцентровані переважно у Поліссі та в Українських Карпатах.

Вікова структура лісів є розбалансованою. Значною мірою це пов'язано з великими обсягами рубок у повоєнний період, коли господарству необхідна була деревина у великих обсягах. На місці зрубаних створювали нові ліси. Починаючи з 70-х років ХХ ст. обсяги рубок не перевищують розміру «розрахункової лісосіки». Тому сьогодні в лісовому фонді країни переважають середньовікові деревостани, частка площі яких становить майже 50 %.

Простежується чітка тенденція до старіння лісів, що загалом призводить до ослаблення насаджень, особливо тих, в яких господарська діяльність є обмеженою. Тому вже в найближчі роки доцільно здійснити систему заходів щодо оптимізації структури лісового фонду та запровадження диференційованих віків стиглості лісотвірних порід.

Значна частина українських лісів (понад 60 %) з екологічних, соціальних та економічних вимог відноситься до категорій з особливим режимом користування і має обмежене експлуатаційне значення (табл. 2).

Таблиця 2 – Загальні показники лісового фонду України

№ з/п	Показник	Держлісагентство	Україна
1	Усього лісів, у тому числі (тис. га):	6 840,4	10 378,7
	- ліси природоохоронного, наукового, історично-культурного значення	1 029,5	1 440,0
	- рекреаційно-оздоровчі ліси	1 320,7	1 586,1
	- захисні ліси	1 566,0	3 415,8
	- експлуатаційні ліси	2 924,2	3 936,8
2	Площа вкритих лісовою рослинністю лісових ділянок (тис. га)	6 293,5	9 573,9
4	Площа стиглих і перестиглих лісів (тис. га)	1 175,1	1 600,7
5	Загальний запас насаджень (деревини), (млн куб. м)	1 512,4	2099,9
	у тому числі запас стиглих і перестиглих	299,1	384,1

Залежно від основних виконуваних функцій ліси тією чи іншою мірою мають обмеження щодо заготівлі деревини. Заготівля деревини є складовою діяльності підприємств лісового господарства, особливості якої визначаються Лісовим кодексом України. Рубки стиглого лісу проводяться, як зазначалося, у межах «розрахункової лісосіки», обсяги якої не повинні перевищувати науково-

обґрунтований рівень. Обсяги лісокористування лісогосподарських підприємств залежать від цільового призначення лісів (розподілу площі ділянок за категоріями), лісівничо-таксаційних характеристик деревостанів і визначаються лісовпорядкуванням, матеріали якого є основою для аналізу та поточного планування лісогосподарської діяльності. Зазначимо, що матеріали лісовпорядкування погоджуються Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України.

Запаси деревини в Україні становлять 2,1 млрд куб. метрів. Середній щорічний приріст становить 4 куб. метрів на один гектар (у Карпатах – 5 куб. метрів у Степу – 2,5 куб. метрів). Щорічний приріст (зміна запасу) лісів України становить 37–40 млн куб. м деревини (табл. 3).

Таблиця 3 – Середня зміна запасу деревини за адміністративними областями та природними зонами України

№ з/п	Адміністративно-територіальні одиниці	Площа лісових ділянок, вкритих лісовою рослинністю, тис. га	Загальний запас деревостанів, тис. куб. м	Загальна середня зміна запасу, тис. куб. м	Обсяг рубок, тис. куб. м	Співвідношення обсягів рубок та загальної середньої зміни запасу, %
1	Волинська	624,6	127749,71	2566,42	1421,4	55,4
2	Житомирська	1001,6	220889,67	4099,95	3621,7	88,3
3	Рівненська	729,3	137471,07	2732,65	1885,0	69,0
4	Чернігівська	665,7	175357,58	3157,73	1709,8	54,1
Разом – Полісся		3021,2	661468,03	12417,56	8637,9	69,6
5	Вінницька	346,5	70541,68	1252,87	731,6	58,4
6	Київська	624,1	154913,35	2816,57	1930,6	68,5
7	Полтавська	247,4	53738,07	990,99	397,8	40,1
8	Сумська	425,0	109230,49	1884,16	1138,1	60,4
9	Тернопільська	183,2	36383,0	676,06	310,9	46,0
10	Харківська	378,3	81126,18	1354,73	607,3	44,8
11	Хмельницька	265,1	57034,58	1101,14	822,1	74,7
12	Черкаська	315,1	72241,18	1294,69	840,6	64,9
Разом – Лісостеп		2816,0	646621,24	11430,83	7011,4	61,3
13	Дніпропетровська	179,2	19780,21	632,67	86,3	13,6
14	Донецька	184,1	25727	523,28	74,5	14,2
15	Запорізька	101,0	6383,85	210,89	22,2	10,5
16	Кіровоградська	164,5	24776,31	514,92	216,7	42,1
17	Луганська	292,4	44593,89	879,17	181,5	20,6
18	Миколаївська	98,2	7370,2	293,91	34,1	11,6
19	Одеська	203,9	18575,54	522,11	83,3	16,0
20	Херсонська	116,3	11554,24	335,04	52,5	15,7
Разом – Степ		1339,6	158761,24	3936,29	751,1	19,1
21	Закарпатська	656,7	212945,3	2765,56	1385,9	50,1
22	Ів.-Франківська	571,0	156262,31	2414,13	1215,5	50,3
23	Львівська	621,2	153834,35	2609,36	1231,9	47,2
24	Чернівецька	236,7	65486,7	1060,41	635,9	60,0
Разом – Карпати		2085,6	588528,66	8847,48	4469,2	50,5
25	АР Крим	278,7	40861,26	501,46	–	–
26	м. Севастополь	32,8	3703,12	55,57	–	–
Разом – Крим		311,5	44564,38	556,32	–	–
Україна		9573,9	2099943,55	37459,78	20869,6	55,7

За даними Державної служби статистики України загальний обсяг рубок в Україні, починаючи з 2015 року, тобто з часу введення заборони на експорт необроблених лісоматеріалів, сягає 18–22 млн куб. м (табл. 4). Використання щорічного приросту становить близько 56 % (у т. ч. круглого ділового лісу – на рівні 48 %), тоді як в розвинених країнах Європи цей показник є значно більшим – від 70 % до 85 %.

В Україні протягом року вирубується лише 0,9 % запасу, в той час як у Швейцарії щорічний обсяг рубок становить 1,9 % запасу, в Чехії – 2,4 %, Фінляндії – 2,8 %, Великобританії – 3 %, Бельгії – 3,1 %. Внаслідок збільшення площі стиглих і перестиглих насаджень в Україні у найближчі роки очікується об'єктивне збільшення норми заготівлі деревини. Проведений аналіз свідчить про достатньо високий лісоресурсний потенціал заготівлі деревини в Україні для задоволення потреб як вітчизняних деревообробних підприємств, так і експорту необроблених лісоматеріалів.

Таблиця 4 – Динаміка заготівлі та реалізації деревини та виробів із деревини в Україні

Показник	Значення показнику за роками					
	2015	2016	2017	2018	2019	2020
1. Заготівля та реалізація деревини						
1.1. Площа рубок, га	399296	386265	419099	445522	436752	382343
Заготівля деревини, тис. м ³	21911,5	22602,3	21914,8	22529,7	20869,6	17826,2
у т.ч. круглого лісу, тис. м ³	19267,7	19605,7	18913,9	19695,7	17886,6	16773,0
з нього: ділового	8302,6	8311,3	7296,6	8976,0	9303,4	8996,3
1.2. Заготовлено деревини:						
- сосни, га / тис. м ³	196547 10800,8	190809 11692,7	229905 11663,0	249890 12565,9	248064 11292,6	221231 9782,1
- дуба, га / тис. м ³	85374 2959,6	83983 2973,2	78473 2803,4	79832 2804,0	83173 2979,0	58294 1852,9
1.3. Реалізована деревина (кількість, тис. м ³ / вартість, млн грн)	- 10176,9	- 12274,3	- 12967,7	16175,4 14132,7	14805,6 12846,8	15124,0 12366,7
1.4. Обсяги реалізації (тис. м ³) до заготівлі круглого лісу, %	-	-	-	82,1	82,8	90,2
2. Виробництво пиломатеріалів, тис. м ³	1844	2087	2575	3183	3036	2965,0
3. Виробництво плит деревостружкових, тис. м ³	2160	2325	2465	2558	2274	2206
4. Вироби деревини для паркету, тис. т	83,2	77,4	83,1	131,6	141,0	139,0
5. Виробництво паркету з деревини, тис. м ²	448	523	419	363	310	341
6. Виробництво дерев'яних вікон, дверей, тис. шт.	2105	1739	2053	1970	2225	к
7. Виробництво меблів з деревини, тис. шт.	4236	4267	5551	5293	6106	6639
8. Експорт / імпорт продукції деревини та виробів з неї, млн дол. США	1106,4 397,2	1130,6 187,4	1204,3 241,5	1492,3 294,4	1398,3 297,8	1409,0 304,8
9. Експорт / імпорт меблів, млн дол. США	139,7 162,0	397,8 213,2	542,3 257,0	625,2 322,3	674,3 372,9	750,0 429,0

Часткова заборона на експорт введена з 01.11.2015 для всіх порід, крім сосни. З 01.01.2017 обмеження поширилися й на соснові необроблені лісоматеріали. Цим самим, в країні був задіяний неринковий інструмент регулювання ринку деревини. У вересні 2020 р. розпочався торговий арбітраж ЄС з Україною щодо скасування мораторію на вивезення круглого лісу, який порушує умови Угоди про Асоціацію з вільної торгівлі. Термін дії мораторію закінчився восени 2021 р., і було рекомендовано його скасувати.

В той же час, незважаючи на суттєве законодавче обмеження щодо заготівлі деревини, в останні роки в Україні прийнято низку нормативно-правових актів природоохоронного спрямування в частині використання лісових ресурсів.

Вважаємо, що потребують удосконалення законодавчі акти в сфері використання лісових ресурсів для забезпечення балансу екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства на основі науково-обґрунтованих рекомендацій. Проблема удосконалення регулювання обігу деревини в країні повинна враховувати міжнародні зобов'язання України та вирішуватися на засадах екологічно орієнтованого наближеного до природи лісівництва, базуючись на наукових рекомендаціях наукових установ.

В контексті обговорення проблеми щодо заборони експорту необробленої деревини в Україні надаємо відповідну інформацію Європейської економічної комісії ООН (табл. 5).

Таблиця 5 – Провідні світові експортери ділового круглого лісу (2019 рік)

Країна	Хвойні, тис. м ³	Листяні, тис. м ³	Разом	
			тис. м ³	млн дол. США
Нова Зеландія	21418	303	21721	2273
Російська Федерація	9127	6730	15857	1115
Чехія	15010	287	15297	789
Німеччина	7141	1417	8558	749
Уругвай	1396	6781	8178	670
США	5919	1882	7801	1676
Канада	7112	436	7548	611
Австралія	3719	642	4361	445
Польща	3717	458	4175	298
Франція	1716	2161	3877	341

Джерело: FAOSTAT 2020; UNECE/FAO database, 2020; TDM database, 2020

У 2019 році в Європі було перероблено 425 млн м³ деревини з промисловою метою та 145 млн м³ – для виробництва енергії. Обсяг експорту ділового круглого лісу як хвойних, так і листяних порід сягнув у 2018 році рекордного рівня. Великі обсяги заготівлі пов'язані з ушкодженням лісів комахами та ураганами та високим попитом на пиломатеріали та целюлозу. За період 2017–2019 років виробництво круглого лісу в Європі найбільше зросло в Чехії та Німеччині; зростання обсягу лісозаготівель відзначено в Туреччині, Іспанії, Швеції, Фінляндії, Румунії, Ірландії, Австрії та в інших країнах.

Значний обсяг круглого лісу, вироблених у Чехії та Німеччині, був використаний вітчизняними підприємствами, а також виробниками лісової продукції сусідніх країн та Китаю. У табл. 6 наведено найбільші

внутрішньоєвропейські торгові потоки.

Таблиця 6 – Найбільші внутрішньоєвропейські торгові потоки ділового круглого лісу хвойних порід (2019 рік)

Країни походження – призначення	Обсяг реалізації, млн. м ³	Зміна (%) за період 2015-2019 років
Чехія – Австрія	4,6	120
Чехія – Німеччина	3,6	106
Норвегія – Швеція	2,8	8
Польща – Німеччина	2,4	26
Німеччина – Австрія	1,6	-20

Джерело: *Wood Resource International, 2020*

Таким чином, досвід європейських країн свідчить про раціональне використання щорічного приросту деревини з дотриманням природоохоронних вимог кожної країни. При цьому, обсяги заготовленої деревини задовольняють потреби як внутрішніх, так і зовнішніх споживачів.

Розвинуті європейські країни та інші країни світу як імпортують, так і експортують деревину в круглому виді.

Заборона експорту продукції необробленої деревини в Україні не призвела і не могла призвести до суттєвого зменшення обсягів рубок лісу. Ця заборона не призвела також до очікуваного зменшення імпорту продукції з деревини.

Заборона експорту необробленої деревини в умовах відсутності бюджетного фінансування значно погіршила фінансовий стан державних підприємств лісового господарства, які також є вітчизняними товаровиробниками. Тому слід удосконалити законодавчі, організаційні та економічні умови для міжгалузевої взаємодії лісового господарства та лісопромислового комплексу країни в контексті необхідності активізації зовнішньоекономічної діяльності. При цьому в Україні слід запровадити цивілізовані й апробовані адміністративно-ринкові регулятори підтримки вітчизняних споживачів деревини. При експорті деревини необхідно застосовувати заходи державного регулювання – впровадження відповідних митних тарифів, податків, квотування постачання деревини на зовнішній ринок та відомі ринкові інструменти з реалізації деревної продукції на біржових торгах та аукціонах із залученням усіх зацікавлених суб'єктів господарювання, у тому числі й іноземних. Відповідний механізм розподілу необробленої деревини між вітчизняними та закордонними споживачами слід передбачити в проєкті Закону України «Про ринок деревини».